

*К. Құрманиязова, 1-курс
Ғылыми жетекшісі: Е. М. Баймұханов, жалпы білім беретін пәндер
кафедрасының доценті, саяси ғылымдарының кандидаты
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды
академиясы)*

САЯСИ ЭЛИТА ТҮСІНІГІ ЖӘНЕ ОНЫҢ ҚОҒАМДАҒЫ РӨЛІ

Саяси элита түсінігі және оның қоғамдағы рөлі. Термин «элита» латын тіліндегі - *elijere* - талдау деген сөзден шықты; бірақ тікелей француз тіліндегі «*elite*» — тәуір, сұрыпталған, тандалған деген сөзбен байланыста кең таралды. ХҮІІ ғ. бастап бұл сөзді көпестер ең жоғары сапалы тауарларды белгілеу үшін пайдаланды. ХҮІІІ ғ. ол кең мағынада пайдаланылатын болды. Оны «таңдаулы адамдарды, ең алдымен, жоғары мәртебелі адамдарды, сонымен бірге сұрыпталған әскери бөлімдерді» белгілеу үшін пайдаланатын болды.

Бұл ұғымды сонымен бірге генетика саласында селекцияда, тұқым туралы ілімде тәуір тұқымдарды, өсімдіктерді, жануарларды белгілеу үшін қолданылатын болды. Англияда, 1923 жылғы Оксфорд сөздігі бойынша, бұл терминді әлеуметтік иерархия белгілеу үшін пайдаланатын болды. Демек, элита ұғымы қоғамдық ғылымдар саласында ХІХ ғ. аяғында — ХХ ғ. басына дейін кең қолданылған жоқ. (яғни, В. Паретонның еңбектері шыққанға дейін). Бірақ бұл ұғымның мазмұнын анықтаған кезде оның этиологиясы, яғни шығуы, тек қана жәрдем беруші мағынада пайдалануы мүмкін. Сонымен «элита» (төбе топ) дегеніміз не? Бұл мәселемен айналысатын ғалымдар бірқатар тұжырымдарды ұсынады. Олар кейде бір-бірімен қарама-қайшы келеді. Бұл пікірлердегі ортақ белгі — қоғам үшін төбе топтың қажеттілігін мойындау. Барлық басқа жақтарынан қарағанда олар көбінесе әртүрлі көзқарастарды білдіреді.

В. Паретонның анықтамасынан бастайық, өйткені дәл осы ғалым бұл ұғымды саясаттану саласына енгізді. Оның пікірі бойынша, «элита» (төбе топ) — бұл өздерінің ықпалы мен саяси және әлеуметтік құдіретіне қарай «жоғары орын алатын адамдар», «аристократия» (сөздің этимологиялық мағынасында: «*aristos*» — тәуір) ... оған енетін көбісі айтарлықтай дәрежеде белгілі қасиеттерге - билікті қамтамасыз етуге ие болып тұр.

В. Паретоның пікірі бойынша, элитаның негізгі айырмашылығы - өзінің қызмет саласында ең жоғары бағаны алу. Бұл адамдар қабілеттерінің индексі (көрсеткіші) өте жоғары — ол 10-ға тең. Ал басқа адамдардың индексі төмен деңгейлерді білдіреді - 0, 1, 6, 8-ге тең болуы мүмкін. В. Парето қоғамды пирамида түрінде көрсетіп, оның ең төбесінде элитаны жайғастырады. Төменде жайғасқандардың ең дарынды өкілдері жоғары қарай көтеріледі, басқарушы элитаның қатарына қосылып, ал оның кейбір мүшелері нашарланып, деградацияға ұшырап, «төмен қарай түседі», бұқараның қатарына қосылып, осылай циркуляция етеді немесе «элиталардың айналмасы». В. Парето басқарушылардың екі басты қасиеттерін ажыратады: сезіну шеберлігі, адамдардың сезімдерімен манипуляциялау және

күшті қажетті жерде қолдану шеберлігі. Күш пен басқармашылық элитаның бүкіл тарих бойындағы үстемдік етуінің құралдары.

Саясаттану саласындағы төбе топ туралы анықтамалар бұл ұғымның көлемін әртүрлі түсінеді. Тар көлемдегі анықтаманы жақтаушылар төбе топқа тек қана мемлекеттік биліктің жоғары деңгейіндегі адамдарды жатқызады, кеңдеу көлемдегі анықтаманы жақтаушылар — басқарушылардың бүкіл иерархиясын жатқызып, оның құрамында жоғары, орта буындарын және бюрократиялық аппаратты ажыратады. Жоғары буын бүкіл ел үшін маңызды шешімдерді қабылдайды; орта буын — жеке аймақтар үшін, әлеуметтік қызметінің жеке салалары үшін, маңызды шешімдерді қабылдайды. Элитаның құрамы бөліктерін бір-біріне бағындырып, тәртіпке келтіру үшін С. Келлер «стратегиялық элиталар» ұғымын енгізді. Және «суперэлита» термині немесе элита жүйесіндегі элита ұғымы пайда болды. Төбе топтың төменгі құрамды деңгейлерін атау үшін «субэлиталар», аймақтық элиталар терминдері ұсынылады.

Ал, енді саяси элитаның ішінде басқарушы, оппозициялық және контр-элитаны ажырату керек. Оппозициялық элита белгілі саяси жүйенің шеңберінде билік үшін күрес жүргізеді, ал контр-элита бүкіл саяси жүйені өзгерткісі келеді.

Саяси элитаның негізгі белгілері элитологияның алдында болған ғалымдардың және оның негізін салған ойшылдардың еңбектерінде анық көрсетілген. Мысалы, Ф. Ницше элитаны сипаттағанда, оны «Жердің қожайындары», «жоғары нәсіл — аристократия» деп атайды және оның ерекше белгілерін көрсетеді: олар өздерінің басқа адамдардан айырмашылығын біледі, өздеріне ұқсамайтын, қарсы тұрған адамдарды менсінбейді, өзі өздерін мадақтайды, олардың билікке бағытталған еркі күшті.

Осының бәрін негізге ала келе қазақстандық элитаны қалыптастыру қажет, элитасыз қоғамның алға жылжуы және экономикалық, саяси және әлеуметтік түлеу мүмкін емес.